

NICOLAE IORGA – CREȘTEREA ȘI DESCREȘTEREA UNUI PROFETISM LAIC

ALEXANDRU MAMINA
(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

„Mișcarea aceasta însemnează o nouă formulă: și anume formula generației noastre. Nu am inventat-o noi. Ea se ridică în chip necesar din structura noastră și își cere, împotriva tuturor întârziărilor, realizarea. Că această realizare va trebui să se răsfrângă în chip imediat și asupra așezării statului, de asta nu se mai poate îndoi nimeni. Cel dintâiu care a intuit-o și a formulat-o – noi nu suntem decât glossatori! – a fost Neculai Iorga. El ne-a definit generația, el ne-a precizat drumurile. De aceea, ori pe unde ne-am afla, alături de el sau... împotriva lui, noi, generația războiului, căreia îi cade în sarcină crearea noului stat românesc, suntem **PROMOȚIA ISTORICĂ NECULAI IORGA**”¹. În acești termeni cu vocația întemeierii evoca Nae Ionescu, într-un articol din 1930, rolul lui Nicolae Iorga în precizarea morală și politică a generației de intelectuali formată la începutul secolului al XX-lea, fără să excludă totuși posibilitatea unor separări ulterioare. La fel apare acesta identificat în amintirea lui Nichifor Crainic, ce-l desemna drept „glasul profetic al românismului de totdeauna și de pretutindeni”, pe filiera unui Edgar Quinet și mai ales a unui Jules Michelet². Doi naționaliști, s-ar putea considera, predispuși deci să-l perceapă și să-l recomande laudativ pe Nicolae Iorga, de la care de altfel se presupune că și-ar fi însușit ei înșiși naționalismul, adâncit mai departe în direcția statului etnocratic și a legionarismului. Numai că aprecieri pozitive la adresa lui Nicolae Iorga se întâlnesc și în rememorările lui Ion G. Duca – liberal și antilegionar până la moarte, în accepțiunea cea mai proprie a expresiei –, care consemna că, în Parlamentul retras la Iași după înfrângerea din 1916, acesta reușise să întrupeze ca un iluminat gândul și simțirea unui neam întreg, insuflând tuturor încrederea în victoria viitoare³.

Din relatări transpare clar influența lui Nicolae Iorga în rândurile studenților, ale tineretului din mediul urban și în general la nivelul categoriilor intelectuale din primele trei decenii ale secolului al XX-lea, influență mai greu de înțeles astăzi deoarece nu mai are corespondent. O influență dincolo de cadrul comunicării strict

¹ Nae Ionescu, *De la „Sămănătorul” la noul stat românesc*, în *Roza vânturilor*, (București), (Editura Roza Vânturilor), (1990), p. 193.

² Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii* (I), București, Casa Editorială „Gândirea”, 1991, p. 107.

³ I.G. Duca, *Memorii*, vol. III, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 129–130.

didactice sau de afinitățile teoretice, care transgresa în zona implicării afective și a entuziasmului acțiunii, o influență bazată pe harisma personală (în înțelegerea weberiană a noțiunii de harismă), subsumabilă așadar categoriei etico-literare menționate de către Nichifor Crainic: profetismul. Un profetism laic, dar care poate fi descompus tematic, în mod analog celui religios, într-o componentă de critică a prezentului și o componentă vizionară, ambele simptomatice pentru condiția prezentă și opțiunile de perspectivă ale unei perioade istorice specifice. Din atare perspectivă, profetismul național exercitat de Nicolae Iorga, succesul, iar apoi declinul său capătă valoare semnificativă în privința problematicei culturale și sociale românești din epoca premergătoare și imediat următoare Marii Uniri, sau altfel spus a desăvârșirii statului-națiune și încheierii „revoluției atlantice”, începută cu circa un secol mai devreme.

Nicolae Iorga și-a asumat profetismul, fără să-l desemneze astfel, dar ca misionarism moral-politic, fiind conștient de la bun început de singularitatea lui și de inadecvarea la înalta societate din care făcea parte prin origine și pregătire, însă de care se distanța prin atitudine și orientarea de ansamblu a gândirii⁴. Tocmai în această distanțare polemică a constatat componenta critică a profetismului iorghist, îndreptat împotriva străinilor și îndeosebi a înstrăinaților.

Atunci când se referea la străini, deși nu-i indica întotdeauna explicit, Nicolae Iorga îi avea în vedere prioritar pe evrei, ceea ce i-a atras calificativul de antisemit. Fără să negăm latura în cauză, trebuie să arătăm totuși că antisemitismul iorghist a fost unul cu argumente prioritar economice și morale, motivat de exploatarea pe care o exercitau asupra țăranimii trusturile arendășești evreiești, cu trimitere directă la cel condus de Monchi Fisher, fără să promoveze însă violența fizică împotriva evreilor și fără să formuleze o doctrină a ierarhiei rasiale cu implicații antisemite. Sub acest aspect, Nicolae Iorga împărtășea resentimentele antievrești comune la vremea respectivă, recognoscibile inclusiv în mediul altminteri cosmopolit al Junimii (cu singura excepție, am zice deliberat excentrică, a lui Petre P. Carp)⁵. Ca remarcă generală, fără câteva incidente violente în interval de mai multe decenii, antisemitismul românesc până la primul război mondial a fost mai curând unul latent și concentrat în domeniul legislativ, constând în interzicerea dreptului de vot pentru evrei. Despre o agresivitate socială de masă, cu *numerus clausus* și cu bătăile din facultăți și tribunale, cu mișcări politice declarat antisemite, a fost vorba abia în perioada interbelică, numai că atunci, nu întâmplător, principalul inspirator al naționalismului românesc nu mai era Nicolae Iorga, ci Corneliu Zelea Codreanu.

Mai mult decât pe străini, profetismul iorghist i-a vizat pe înstrăinați, adică pe autohtonii din categoriile conducătoare ce se deznaționalizaseră practic și care,

⁴ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1984, p. 207.

⁵ G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, Volumul , București, Editura Societății Anonime pe Acțiuni „Adeverul”, Noua Tipografie Brozer & Prazer, 1908, 1910, p.

în consecință, deserveau cauza culturală și politică a țării lor. Spre deosebire de prima generație de români plecată în Occident – generația lui Petrarca Poenaru și a lui Eufrosin Poteca –, revenită acasă cu un ideal de formare culturală, spre deosebire de pașoptiști, care s-au întors cu un ideal politic, aceștia din urmă, interesați în Occident, în Franța, mai mult de vestimentație, cafenele și cărciumi decât de școli sau de societățile literare și științifice, nu au adus când s-au înapoiat în România decât superficialitate, snobism și dispreț față de propria identitate națională⁶. „Și astfel au trecut – semnala Nicolae Iorga retoric – împrejurări însemnate pentru timpurile noastre, au trecut patruzeci de ani de liniște, o jumătate de veac de liniște, și, când va veni cineva, un istoric pe care nimeni să nu-l poată bănuși de părtinire sau vehemență, când va veni cineva și va întreba pe oamenii acestei generații: Ce ai făcut cu talantul pe care ți l-a dat stăpânul tău? Ce ai făcut cu moștenirea pe care generațiunii muncite și viteze au lăsat-o timpurilor noastre, ce ai făcut cu acei patruzeci de ani în cari anumite popoare, cum este poporul bulgăresc, s-a ridicat din nimic și se află în unele privinți mai presus decât noi. Îi vor răspunde: în acești patruzeci de ani am vorbit și cetit franțuzește, am exploatat țeranul, ne-am dus la Paris și ne-am întors batjocorindu-ni țara, și am murit având mândria că suntem mai puțin români decât alții. Aceasta este scara desnaționalizării clasei noastre diriguibile; aceasta este istoria scăderii unei clase conducătoare și a îndepărtării unui popor de pe drumul firesc pe care ni-l indică trecutul și care duce la viitorul său”⁷. Urmarea deznaționalizării, sesizabilă mai ales în privința categoriilor reprezentând capitalul mobil, era scindarea solidarității sociale și a unității de conștiință a poporului. Tocmai din aceste motive, aprecia Nicolae Iorga, Mihai Viteazul a sfârșit ucis singur și fără niciun sprijin printre străini, pe când Ștefan cel Mare a murit de moarte bună între soldații și sfetnicii săi⁸.

Avea sau nu dreptate Nicolae Iorga în evaluările lui, nu ne interesează aici. Critica înstrăinaților, a categoriilor conducătoare se regăsește de altminteri la mai mulți autori, de la Mihai Eminescu la Octavian Goga cel puțin. Aici ne interesează să stabilim temele structurante ale profetismului iorghist, întrucât ele au fost acelea care au inflammat o generație intelectuală, un segment al societății urbane activ în spațiul public, având relevanța sa sistemică (ori antisistemică) specifică. S-ar cere să corectăm numai o eroare de înțelegere privind un așa-zis autohtonism cu valențe exclusiviste, echivalat cu antioccidentalismul sau eventual cu xenofobia. În legătură cu un vorbitor de limbi străine, cu studii în Germania, participant la reuniuni științifice internaționale și recunoscut ca omolog de universitarii occidentali, o asemenea ipoteză apare de la bun început puțin verosimilă⁹. Totuși, chiar dacă acceptăm,

⁶ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, București, Minerva, Institutul de Arte Grafice și Editură, 1906, p. 51–52.

⁷ *Ibidem*, p. 53–54.

⁸ *Ibidem*, p. 43.

⁹ Cu privire la suprafața științifică internațională a lui Nicolae Iorga, a se vedea Ștefan Delureanu, *Nicolae Iorga în adunările învățaților lumii*, în „Secolul XX. Revistă de Literatură Universală”, 9 [128], 1971, p. 173–176.

la rigoare, că aceste elemente de identificare nu constituie în sine probe suficiente ale afinității culturale cu Occidentul, rămâne punctul de vedere exprimat formal de Nicolae Iorga, potrivit căruia criticabilă nu era cultura occidentală, rezultat al inteligenței și al muncii popoarelor respective, ci preluarea ei mimetică, superficială și sterilă, ignorând nevoile particulare din societatea românească¹⁰. Nuanța în comparație cu reacția slavofilă, de pildă, care contesta valabilitatea însăși a principiilor culturii și civilizației occidentale, este importantă.

Componenta vizionară a profetismului iorghist s-a desfășurat pe două planuri, a constat, cu alte cuvinte, într-o dublă afirmație cu încărcătură volițională, având în centru ideea de organicitate. Pe de o parte, s-a exprimat în apelul la regăsirea solidarității categoriilor conducătoare cu țărănimea și la redescoperirea unor presupuse forme de organizare democratice caracteristice comunelor rurale, desființate sub regimul regulamentar și sub cel al Constituției din 1866. Opinia lui fără echivoc, susținută spre exemplu într-un discurs din 1914, era că aceste reglementări instituționale nu făcuseră decât să asigure puterea celor de sus, anulând „drepturile străvechi și elementare” ale celor de jos în conducerea țării¹¹. Democratismul reprezenta condiția eficientă a naționalismului în măsura în care puterea națiunii depindea de solidaritatea sa, care în situația dată presupunea emanciparea politică și economică a țărănimii. Numai că, spre deosebire de liberalism, care justifica democrația cu argumente abstracte universal valabile sau eventual cu altele de utilitate publică, Nicolae Iorga invoca forța de elaborare normativă a ordinii concrete, adică a elementului popular local, circumscris în spațiu și timp¹².

Pe de altă parte, am zice chiar în primul rând din punctul de vedere al impactului moral și social, vizionarismul iorghist s-a desfășurat pe terenul afirmării obiectivului unității național-politice, conținută ca potențialitate și argument în unitatea de tradiție istorică și de simțire sufletească a românilor. În această privință, influența lui Nicolae Iorga a fost majoră. Nichifor Crainic a surprins-o în mod sugestiv, dacă trecem peste nota laudativă exagerată, atunci când a scris că fiecare tânăr era reflexul său spiritual și că România Mare a fost „opera lui morală, lucrată în sufletul neamului întreg”¹³. Desigur, Nicolae Iorga nu a fost singurul susținător, mai clar sau mai aluziv – după cum permiteau împrejurările diplomatice –, al obiectivului unității național-politice. În aceeași direcție au procedat inclusiv organisme de stat sau civile, ajunge să amintim Societatea Academică, devenită Academia Română, sau Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor. Cu toate acestea, numai el a fost socotit profetul românismului, probabil fiindcă a tratat mai mult și mai elocvent decât alții obiectivul respectiv în termenii devenirii istorice colective, de natură să îndemne și deopotrivă să oblige la acțiune: „Iar din

¹⁰ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, și urm., p. 46.

¹¹ Idem, *Discursuri parlamentare. 1907–1917*, București, Editura Politică, 1981, p. 297.

¹² Idem, *Doctrina naționalistă*, în *Doctrinile partidelor politice*, (București), «Cultura Națională», p. 40.

¹³ Nichifor Crainic, *op. cit.*, p. 107.

secolul al XX-lea nu vor ieși decât acele popoare care vor dovedi că se pot întineri, nu vor ieși din acest secol al XX-lea decât popoarele care vor dovedi că se pot supune condițiilor nouă de existență. Nu vor ieși din acest secol decât popoarele voinice, popoarele înfloritoare, popoarele unite. Am apucat anul 1901, – să ne ferească Dumnezeu ca nepoții noștri să nu apuce niciodată anul care va începe veacul al XXI-lea sau să-l apuce supt acea stăpânire străină care este mai rea pentru un popor decât chiar distrugerea materială a tuturilor acelora cari îl alcătuiesc, decât chiar moartea, om de om, a tuturilor acelora cari formează împreună poporul, – pentru că aceia este moartea trupului cu suflet mândru, pe când cealaltă este moartea sufletului în trupul coborât spre pământ”¹⁴!

A intervenit, de asemenea, stilul retoric adoptat de Nicolae Iorga, stil propriu limbajului profetic, în sensul că evoca imagini de viață curentă cu încărcătură afectivă, de pildă în descrierea deznaționalizării țăranilor români din Bucovina: „Am vorbit cu acești oameni. Părinții, bunicii lor știau bine românește, se socotiau în toate ca Români. Astăzi, acești oameni abia mai pot îngâna câteva cuvinte românești. Nu e o priveliște mai duioasă decât să vezi câte un bătrân, care, când îi vorbești românește, își încrețește fruntea cu cea mai mare încordare a atenției pentru a culege oarecare cuvinte înțelese încă, dintr-o limbă dispărută pentru dânșii. Și, când te adresezi către unul din acești țărani, care nu fără oarecare duioșie își amintește că în tinerețea lui a trăit ca Român, când te îndrepti către unul din acești nenorociți țărani care nu e nici Rus, nici Român, și-l întrebi ce este, el dă acest răspuns care luminează mai bine decât toate teoriile filosofice ce valoare are limba pentru un popor: «Am fost Român când eram tânăr... Acum, sunt Rus»! Fiindcă vorbește limba rusească”¹⁵... Era stilul evocator utilizat până la un punct și în lucrările științifice, să amintim descrierea atmosferei tumultuoase din Antiohia și Alexandria în secolul al V-lea¹⁶, sau prezentarea existenței cotidiene de la curțile domnești în evul mediu, cu petreceri și beții, cu relații extraconjugale, așadar cu oameni autentici, nu cu efigii¹⁷.

Tot în registrul stilului evocator, Nicolae Iorga își implica uneori imaginația în redarea trecutului, spre exemplu atunci când le atribuia soțiilor de boieri, torcând la furcă între roabe, vise de fericire în clipele strașnice ale războiului. El și-a asumat însă explicit participarea personală (sau cum s-ar spune în teoria literară – contribuția „poetică”), fiind de părere că adevărul istoric reieșea în urma unei operațiuni de discernământ, deci de selecție subiectivă aplicată materialului documentar, nu prin simpla constatare și reproducere a informației¹⁸. Latura subiectivă

¹⁴ N. Iorga, *Lupta pentru limba românească*, și urm., p. 45–46.

¹⁵ *Ibidem*, p. 27–28.

¹⁶ Idem, *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația după izvoare*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 134.

¹⁷ Idem, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, Editura Ramuri, 1921, p. 67.

¹⁸ Idem, *Materiale pentru o istoriologie umană*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 5.

se manifesta și în relația profesorului cu studenții, în comunicarea lor la nivel uman, singura capabilă să „deschidă capul” celor din urmă și să le permită accesul la o cunoaștere încorporată vieții, nu doar la una livrescă¹⁹. Sunt aprecieri ce pot fi discutate, nuanțate, respinse sub raportul îndreptățirii lor epistemice. Din unghiul receptării, însă, adică în cele din urmă al eficacității persuasive, metoda istorico-didactică a lui Nicolae Iorga s-a dovedit la vremea ei de succes. A devenit chiar exemplară, fiind semnalată mai târziu în prelegerile lui Nae Ionescu pentru capacitatea de a pune în evidență spiritul definitoriu al unei epoci, mai mult decât amănuntele sale precise²⁰.

Expresia retorică percutantă s-a aflat așadar în acord cu militantismul social-cultural și național practicat de Nicolae Iorga, și care corespundea la rândul său înclinației moral-atitudinale a tinerei generații intelectuale, alimentată cu referințe istorico-naționale și dispusă să se angajeze activ în promovarea ideilor ei, chiar până la revoltă, până la confruntarea violentă cu jandarmii, cum s-a întâmplat în ziua de 13 martie 1906, când s-a inflammat împotriva reprezentării pe scena Teatrului Național din București a trei piese în limba franceză. Școala, presa, ceremoniile oficiale au contribuit pe parcursul câtorva decenii la precizarea acestui profil naționalist. Un exemplu ilustrativ îl oferă parada organizată la 11 mai 1881 pentru a sărbători proclamarea regatului, cu ocazia căreia cortegiul de care alegorice al elevilor de la Institutul Urechea a recapitulat epocile și personalitățile importante din istoria românilor. Au început astfel cu Decebal și Traian, apoi au fost înfățișați principii medievale Ioniță Asan, Bogdan Dragoș, Radu Negru, Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, Matei Basarab, Negru Vodă (Neagoe Basarab) și fiul său Teodosie, Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu; regimul fanariot era figurat de un boier cu ișlic pe cap, un turc cu harapnic și un grec cu falanga în care se prindeau picioarele celor ce aveau să fie biciuiți; urmau Tudor Vladimirescu și o femeie drapată reprezentând revoluția de la 1848, un francez, un britanic și un italian – pentru a consemna războiul Crimeii, iar în încheiere un grup de soldați în uniforme contemporane cu lanțuri rupte în mâini ce simbolizau obținerea independenței și o tânără care purta pe cap o replică a coroanei regale în postura României Libere²¹. În fond era vorba despre un demers de afirmare în conștiința publicului a prestigiului național și a devenirii istorice comune, așa cum aveau să se regăsească, *mutatis mutandis*, și în profestismul iorghist.

Nu ne propunem să decelăm în ce proporție Nicolae Iorga a reflectat și în ce proporție a insuflat naționalismul așa-numitei generații a războiului. Este însă evident

¹⁹ Idem, *O nouă metodă de învățământ*, Vălenii-de-Munte, Așezământul Tipografic „Datina Românească”, 1935, p. 5–6.

²⁰ Nae Ionescu, *Istoria logicei. – Al doilea curs – 1929–1930*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, p. 31.

²¹ Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, «București», Noi Media Print, «2008», p. 194.

că au existat totodată o compatibilitate și o identificare conștientă, subliniată, aceasta din urmă, inclusiv în cadrul oficial al Parlamentului. „De la început – declara el într-un discurs din 1907 – să fi crescut inima noastră a tinerilor, căci nu trebuie să fim prea cuminți la vârsta noastră, ca să nu ne mai rămână nimic de pierdut la bătrâneți înaintate; de la început ar fi trebuit să hrănească entuziasmul nostru și dorința noastră de fapte prin declarațiuni energice, prin declarațiuni eroice, cum am spus, prin care să vedem limpede că în timp scurt se vor realiza acele reforme de care România are neapărată nevoie”²².

A considera tineretul drept principalul agent al schimbării din societate constituie o temă discursivă recurentă de-a lungul timpului, cel puțin la nivel fenomenal. Dincolo totuși de propensiunea comună către contestație, în substanța sa morală și politică tineretul s-a prezentat diferit de-a lungul timpului, în sensul că a împărțit valori și opțiuni diferite. A fost astfel precumpănitor idealist sau pragmatic, pacifist sau războinic, de stânga sau de dreapta, ca să menționăm numai câteva ipostaze istorice majore. În această diferențiere s-a regăsit de altfel și una dintre cauzele decăderii în cele din urmă a lui Nicolae Iorga din calitatea de profet al românismului.

Este adevărat că după primul război mondial și Marea Unire prestigiul public al lui Nicolae Iorga a rămas considerabil, el fiind asumat ca predecesor de mai mulți corifei ai naționalismului interbelic, ajunge să-i numim aici pe Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Pamfil Șeicaru. Dar tocmai atare condiție de predecesor, oricâte elogii ar fi comportat, denota deja o anumită inadecvare în privința pozițiilor sale politice și nu numai în raport cu așteptările noii generații tinere de studenți și intelectuali – cunoscută drept „generația de la 1927”. Chiar și sub aspect profesional, unii exponenți ai acesteia, deși îi recunoșteau vastitatea cunoștințelor, au început să-i critice metoda, în particular lipsa de interes pentru filosofie²³. Erodarea autorității lui Nicolae Iorga transpare încă și mai concludent, cu forța veridicității pe care o presupune corespondența privată, într-o scrisoare trimisă la 29 iunie 1937 de Lucian Blaga lui Vasile Băncilă, în care cel dintâi se exprima defavorabil cu următoarele cuvinte: „Ai văzut ce năbădăi l-au apucat pe bietul Iorga? Dumnezeu! Doamne, vom avea toți la bătrânețe astfel de izbucniri? Mai bine slobozește, Doamne”²⁴...

Au fost mai mulți factori care au contribuit la această situație, unii legați de conjuncturile politice, alții de ordin substanțial, vizând afinitatea din ce în ce mai scăzută a noii generații tinere cu iorghismul. Așadar, prestigiul lui Nicolae Iorga s-a deteriorat mai întâi pentru că dintr-un justițiar singular în Adunarea Deputaților, ce condamna mizeriile politicianismului, a devenit un lider implicat în combinațiile de partid curente, acuzat el însuși că ar fi patronat ca prim-ministru, cu prilejul

²² Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, și urm., p. 92.

²³ Mircea Eliade, *Memorii (1907–1960)*, București, Humanitas, 1991, p. 130–131.

²⁴ Lucian Blaga, *Epistolar filosofic*, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2016, p. 5.

campaniei electorale din mai 1931, același sistem de abuzuri guvernamentale pe care-l combătuse alădată²⁵. S-a deteriorat, de asemenea, pentru că dintr-un democrat cu accente sociale s-a transformat, sau în orice caz a fost perceput astfel, încă din vremea guvernului „deasupra partidelor” pe care l-a condus, într-un politician aflat în serviciul regelui Carol al II-lea, acționând împotriva regimului parlamentar democratic și în direcția instaurării dictaturii regale. Nu în ultimul rând, și aici intervine deosebirea substanțială față de noua generație tânără, mai exact față de segmentul său naționalist, prestigiul lui Nicolae Iorga s-a deteriorat pentru că datele constitutive ale vizionarismului iorghist nu mai erau în consonanță cu sensibilitatea și așteptările tinerilor naționaliști, câștigați în mare parte de legionarism. Faptul că în 1938 Nicolae Iorga i-a făcut jocul lui Carol al II-lea oferindu-i pretextul de a-l aresta pe Corneliu Zelea Codreanu, ca urmare a unei scrisori în care acesta îl acuza pe Nicolae Iorga de necinste sufletească, a fost ultima confirmare a disjunției amintite pe terenul valorilor și al problematicii de interes imediat.

Deosebirea între generația războiului și „generația de la 1927”, ambele naționaliste și totuși cu altă specificitate moral-politică, a făcut-o înțelesul pe care-l alocu românismului. Generația războiului înțelegea românismul esențialmente ca efort de realizare (desăvârșire, s-ar mai putea spune) a statului-națiune, pe de o parte prin încercarea de emancipare culturală și civică a țărănimii și de creare, pe această cale, a unui corp național solidar (sămănătorismul, poporanismul), pe de altă parte prin intermediul acțiunilor de pregătire morală (educativă, propagandistică) a unității național-politice. În concepția ei, națiunea constituia elementul de rezistență al statului și statul pune în valoare națiunea, pe planul realizării posibilităților sale creatoare interne și deopotrivă în relațiile de putere internaționale. În acest punct iorghismul se întâlnea cu militantismul poeziei ardelenesti – George Coșbuc, Octavian Goga – și cu entuziasmul patriotic justițiar amplificat în opinia publică pe fondul campaniei în favoarea memorandiștilor judecați și condamnați la Cluj în 1894. Identificarea statului cu națiunea și totodată cu justiția (dreptatea națională), împotriva in justiției morale și istorice pe care o incumba existența unor părți ale națiunii române sub stăpânire străină, plasa generația războiului în succesiunea ideologică a naționalismului pașoptist, iar din punctul de vedere al contextului structural, în etapa finală a „revoluției atlantice”, asimilabilă sub aspectul coordonatelor sale politico-instituționale exact cu formarea statului-națiune.

Mai trebuie adăugat că evocarea justiției ca motivație și finalitate a unității național-politice încadra finalmente naționalismul generației războiului în orizontul de referință al umanismului, fiindcă statul-națiune materializa ideea reprezentativității colective prin intermediul dreptului natural și istoric, potrivit principiul libertății relocat de la individ la națiune, și nu în virtutea necesității biologicico-vitaliste nediferențiate, impersonale (imperativul rasei). Desigur, nu era vorba nici despre

²⁵ Mihai Oprițescu, *Partidul Naționalist Democrat condus de Nicolae Iorga (1910–1938)*, București, 2000, p. 204–206.

umanismul abstract kantian, nici despre cel cu implicații globaliste din zilele noastre, ci despre unul acordat cu o problematică politico-juridică circumscrisă, principiile și idealurile fiind afirmate în sprijinul unor revendicări cu relevanță concretă. În această problemă, concepția lui Nicolae Iorga nu are cum să fie încadrată fără echivoc, atâta timp cât a oscilat între evocarea unui instinct al naționalității în istorie, respectiv afirmarea factorului conștient, așadar individualizat în funcție de drept și interese, ca factor hotărâtor în definirea de sine și pentru sine a fiecărei națiuni. Alăturarea lui Nicolae Iorga de către Nichifor Crainic cu istoricii epocii romantice Edgar Quinet și Jules Michelet, nu cu Nikolai Iakovlevici Danilevski sau cu Houston Stewart Chamberlain, surprindea trăsătura de asemănare a naționalismului iorghist cu umanismul secolului al XIX-lea sau cel puțin unghiul principal din care l-a receptat generația războiului, în termenii idealisti ai îndreptăririi și datoriei (misiunii) moral-politice, la rigoare și militare..

După primul război mondial și Marea Unire, deci după ce unitatea național-politică fusese câștigată, după ce inclusiv țărănimea fusese emancipată sau măcar emancipată relativ, în urma reformei agrare din 1921, înțelesul românismului s-a deplasat din zona politicului în zona spiritualului, obiectivul nemaifiind realizarea statului-națiune, ci reconversia interioară personală și, mai ales, colectivă, pentru ca unității politice să-i corespundă unitatea sufletească a românilor din toate provinciile istorice²⁶. Prin însăși această punere a problemei, considerând că unitatea sufletească abia avea să urmeze, „generația de la 1927” s-a plasat în dezacord cu premisa fundamentală din care-și extrăgea forța evocatoare și persuasivă profetismul iorghist, în viziunea căruia unitatea sufletească era deja o realitate istorică ce se cerea confirmată politic. Prin urmare, „generația de la 1927” nu s-a mai regăsit în profetismul iorghist, perceput acum ca o abordare a chestiunii românismului dacă nu total irelevantă, atunci desuetă, incapabilă să mai entuziasmeze și să mai incite la acțiune la fel ca altădată. S-a îndreptat, în schimb, către formulele politice care legau împlinirea destinului național de schimbarea ființială, îndeosebi mișcarea legionară, ce se proclama înainte de toate o școală spirituală, având ca scop transformarea omului obișnuit într-un erou²⁷.

Această reorientare a tinerilor naționaliști din zona universitar-intelectuală, și nu numai, a reflectat schimbarea moral-intelectuală, sau altfel spus culturală, survenită la nivel generațional după primul război mondial. Profetismul iorghist, inflamatoriu și cu tentă afectivă, însă aplicat lumii acesteia, fără aspirația transcendenței, a rezonat în conștiința preponderent umanistă și raționalistă a generației războiului, influențată încă de filonul critic al Junimii și de proiectul educativ haretian, ambele pe filiera gândirii luministe. Ceea ce Nae Ionescu desemna drept element spiritual în gândirea lui Nicolae Iorga nu era o ieșire din perspectiva interpretativă pozitivă,

²⁶ Mircea M. Vulcănescu, *Generație*, în „Criterion. Revistă de Arte, Litere și Filosofie”, Anul 1 – Nr. 3–4, 15 noiembrie – 1 decembrie 1934, p. 6.

²⁷ Corneliu Zelea Codreanu, *Din luptele tineretului roman, 1919–1939 (culegere de texte)*, Editura Fundației Buna Vestire, 1993, p. 57.

ci proclamarea importanței ideilor în istorie, o combatere nu a rațiunii ca mijloc de cunoaștere, ci a raționalismului artificial și a materialismului exclusiv. În aceste circumstanțe, patriotismul generației războiului a fost unul politic, secular în fond, fără valențe religio-mesianice. Altfel au stat lucrurile în cazul „generației de la 1927”, care s-a format în atmosfera morală și intelectuală de criză a umanismului, de neîncredere în rațiune și de respingere a modelelor culturale renescentist-luministe în general. Două cărți, celebre în epocă, au evidențiat exemplar această atmosferă: *Declinul Occidentului*, de Oswald Spengler, respectiv *Un nou ev mediu*, de Nikolai Berdiaev. Apelul la tradiția genuină împotriva modernității artificiale, care în concepția lui Nicolae Iorga se traducea prin invocarea organizării comunale arhaice și a potențialului normativ aferent ordinii concrete, se relua acum în termenii redescoperirii interioare a spiritului ortodox, dar nu atât în accepțiunea unei vocații propriu-zis mistice sau ascetice, cât pe calea experienței vitale conținută în aventură și în tensiunea dramatică²⁸. Așa se explică de ce tinerii naționaliști au fost mai captivați de spusele lui Corneliu Zelea Codreanu, care-i îndemna să trăiască personal, în mod „viu”, adevărul credinței și care le propunea surclasarea individualismului desuet cu sentimentul religios al unității de luptă²⁹.

Schimbarea culturală a survenit totodată într-o conjunctură socială particulară, care explică la rândul ei declinul profetismului iorghist invers proporțional cu ascensiunea legionarismului. Până la primul război mondial, principala preocupare a publicului fusese problema țărănească, adică decalajul flagrant dintre un număr mic de latifundiați ce stăpâneau o suprafață de pământ imensă, respectiv masa de țărani cu pământ puțin sau chiar în situația de proletari agricoli³⁰. O problemă tratată din diverse unghiuri: al eficienței economice și al reprezentativității civice (Radu Rosetti), al stabilității statului (Vintilă Brătianu), al responsabilității morale a claselor superioare față de țărani (poporanismul, sămănătorismul). Sub acest ultim aspect, mediul intelectual românesc manifesta o atitudine demofilă (cu unele influențe tolstoiene, a se vedea exemplul lui Duiliu Zamfirescu), analoagă întrucâtva cu sentimentul de culpabilitate față de popor al intelighenției ruse, decurgând din conștiința faptului că elita își datora condiția superioară exploatarea muncii țăranilor. Era normal, deci, ca mediul intelectual să-și însușească fondul și forma profetismului iorghist, care făcea din emanciparea țăranimii o condiție a existenței naționale și ca atare o îndatorire a conducătorilor. Problema țărănească și-a diminuat însă acuitatea după reforma agrară din 1921 și după noua lege a învățământului din 1924, care au ameliorat starea materială și nivelul de educație în ceea ce privește populația rurală. În schimb, criza economică, inflația și șomajul de la începutul anilor 1920 au mutat

²⁸ Mircea M. Vulcănescu, *op. cit.*

²⁹ Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 77.

³⁰ Conform statisticii prezentate de Radu Rosetti, se ajunsese ca circa 1000 de persoane să dețină peste 3 000 000 de hectare, iar mai mult de 1 000 000 de țărani, însumând proprietarii mici și mari, aproximativ 3 300 000 de hectare. Media proprietății latifundiare ajungea la peste 1920 de hectare, media proprietății țărănești depășea cu puțin 3 hectare. Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țărani*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 315.

centrul de greutate al tensiunilor sociale înspre zona orașelor. Pentru absolvenții de facultate, în particular, chestiunea cea mai presantă era inserția profesională, în condițiile în care posturile solicitând pregătire superioară erau destul de puține iar numărul studenților crescuse. Nemulțumirile și frustrările acestora s-au canalizat astfel împotriva „bătrânilor” ce ocupau posturile vizate, despre care se spunea că ar fi compromis viitorul tinerilor, dar mai ales împotriva evreilor, acuzați că acaparează și mediul universitar pe lângă puterea economico-financiară. Constantin Rădulescu-Motru, de pildă, considera în 1922 că timp de zece ani universitățile – în special facultățile care pregăteau avocați, ingineri și medici – aveau să fie monopolizate practic de copiii îmbogățiților de război evrei³¹. Este adevărat că, în anul 1919, numărul noilor membri evrei înscriși în Camerele de Comerț și Industrie se ridica la 37 757 pentru întreaga țară, însemnând 28,6% din totalul celor înscriși, dintre aceștia 1621 activând propriu-zis în București, cum s-ar zice sub ochii studenților naționaliști³². Numai că proliferarea mediului de afaceri evreiesc survenea ca urmare a conjuncturii economice, de care profitau și afaceriștii români, și nu din considerente etnico-rasiale. Oricum, în acest nou climat social agresiv, profetismul iorghist de factură sămănătoristă, concentrat mai curând pe ideea solidarității decât pe excludere, nu a mai avut audiență printre studenții și tinerii intelectuali, câștigați de spiritul revanșard al discursului legionar, care îmbina elogierea eroismului tineresc și antisemitismul vindicativ.

Cu titlu general, se desprinde așadar constatarea că naționalismul românesc a înregistrat până la al doilea război mondial trei mari curente, fără a exclude variante intermediare sau mai puțin cunoscute. Primul a fost pașoptismul, concentrat pe susținerea drepturilor națiunii române în plan intern și internațional, ceea ce echivala cu realizarea statului român modern și independent. Al doilea, iorghismul, s-a axat pe ideile solidarității și unității naționale, având ca obiectiv încheierea unificării politico-teritoriale. Al treilea, legionarismul, a avut ambiția reconfigurării spirituale a națiunii. Avea să urmeze, după al doilea război mondial, ceaușismul, care a încercat să opereze o sinteză ideologică și imaginară a primelor două variante sub formula independenței și unității poporului muncitor³³. Fiecare a corespuns unui context de probleme, înclinații și așteptări social-politice și moral-intelectuale. A pune iorghismul în contextul propriu nu înseamnă a diminua rolul politic și cultural pe care l-a jucat Nicolae Iorga sau, dacă discutăm chestiunea pe terenul teoriei, nu înseamnă a minimaliza rolul personalității în istorie. Înseamnă însă a remarca factorii de ansamblu care i-au asigurat într-o anumită perioadă succesul și în absența cărora Nicolae Iorga a început, potrivit sintagmei celebre, să nu mai fie profet în țara lui.

³¹ C. Rădulescu-Motru, *Concepția conservatoare și progresul, în Doctrinile partidelor politice, și urm.*, p. 60.

³² Avram Rosen, *Participarea evreilor la dezvoltarea industrială a Bucureștiului, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în anul 1938*, București, Editura Hasefer, 1995, p. 73–74.

³³ Pentru o analiză extinsă a subiectului, a se vedea Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de aur*, Polirom, 2015.

NICOLAE IORGA, OU L'AVÈNEMENT ET LA DÉCHÉANCE
D'UN PROPHÉTISME LAIQUE

Résumé

L'article présente les traits principaux de la conception politique et morale de Nicolae Iorga qui, grâce à elle, il est devenu parmi les jeunes étudiantes et intellectuels un vrai prophète du nationalisme jusqu'aux années 1920. Il s'agissait d'une conception qui privilégia l'achèvement de l'État-nation et l'émancipation politique et culturelle de la paysannerie, en tant que structure sociale de résistance pour cet État. On présente aussi les causes sociales et culturelles qui ont déterminé, depuis les années 1930, la perte de prestige de Nicolae Iorga personnellement et l'évolution du nationalisme roumain vers l'extrême-droite, surtout les difficultés d'insertion professionnelle de la jeunesse et le déclin du rationalisme au profit d'une sorte d'existentialisme d'inspiration orthodoxe.

Mots-clefs: Nicolae Iorga, nationalisme, changement social et culturel.